

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

Habilitační práce

Oponent

**Pracoviště oponenta,
instituce**

PhDr. Roman Doušek, Ph.D.

Česká vesnice v období socialismu

prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Ústav etnologie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.,
Bratislava

Predmetom posúdenia je habilitačná práca R. Douška, ktorá pozostáva z piatich štúdií zverejnených v rokoch 2021 – 2024 v renomovaných vedeckých časopisoch, čo znamená, že každá úspešne prešla kritickým recenzným konaním. Autorský podiel R. Douška je vo všetkých piatich štúdiách 100 %. Štúdie v habilitačnej práci majú okrem pôvodného uvádzania čísla strán štúdií v časopisoch aj jednotné stránkovanie, čo ju ako celok sprehľadňuje. Z aspektu celistvej práce je formulovaný aj posudok, pričom jednotlivé štúdie sú označované ako kapitoly práce.

Tematicky všetky štúdie spája výskum socializmu s akcentom na rurálne prostredie. Päť nezávislých štúdií je uvedených 10 stranovým komentárom, autora, v ktorom objasňuje ich tematické súvislosti, teoretické východiská a základný prehľad etnologického/antropologického výskumu socializmu v Česku, na Slovensku a v Európe, pričom preukázal širokú znalosť výskumov a vedeckých publikácií z celoeurópskeho hľadiska.

Aktuálnosť témy

Výskum socializmu prebiehal už v ére jeho existencie v rámci ideologicky stanovených limitov. Po páde tzv. železnej opony, je paralelne kreovaný výskumníkmi v rámci postsocialistických krajín, ako aj bádateľmi zo západoeurópskych krajín, aj USA. Pre niektorých má význam výskumu histórie vymedzeného časového výseku v rámci konkrétnej krajiny, pre iných je život v socializme bývalého „východného bloku“ laboratóriom pre skúmanie sociálno-politického experimentu. Multidisciplinárne analýzy rôznych faktorov, ktoré umožnili pretrvanie tohto režimu 40 rokov, aj keď s významnými vývinovými posunmi, a napokon jeho pád, sú stále predmetom diskusií nielen vo vedeckých kruhoch.

Prístupy k riešeniu, metodológia

Základom metodologického prístupu R. Douška je vnímanie komunistického režimu a éry socializmu nie ako systému pevne daného totalitným režimom, ale ako konštruktú formovaného rôznymi aktérmi a tiež ako výsledok vyjednávania medzi ideológiou a každodennou praxou (stratégie, taktiky). R. Doušek pristupuje k výskumu socializmu vyvážene a nezaujato. Preferuje výskum socializmu „zdola“, každodennosť skúma z mikroúrovne lokálnych komunít (3., 4., kapitola) či pracovných kolektívov (2.

kapitola), ktorú fundovane prepája s makroúrovňou politického režimu a jeho ideologických cieľov, dlhodobých, aj krátkodobých, ktoré sa funkčne menili s cieľom dosiahnutia tých dlhodobých. Autorovi je blízka kritická revízia konceptu totalitarizmu v českých historických vedách, primárne zameraného na výskum politického režimu. Nesnaží sa akcentovať represívnu interpretáciu režimu, ale realizuje sociálny výskum v ktorom hľadá spôsoby dôstojného a prijateľného prežitia v ňom.

Štúdie R. Douška prispievajú k porozumeniu každodennosti v období socializmu. Komunistický režim objasňuje ako proces neustáleho vyjednávania medzi reprezentantmi režimu a občanmi, pričom viac či menej úspešné vyjednanie umožňovalo adaptáciu občanov na ideologické tlaky, a teda ich prežitie v totalitnom režime, čo sa dokonca premieta do spomienkového optimizmu časti generácie prežívšej roky socializmu.

Aj keď vo svojich textoch viackrát upozorňuje na tendenciu etnológov pretrvávajúcu aj v ére socializmu romantizovať dedinu ako tradicionalistický homogénny priestor, udržiava si od takéhoto prístupu spoľahlivý odstup.

Základom úvah a teoretických východísk sú antropologické práce o reprezentáciách v kontexte sociálneho konštruovania reality. Inšpiráciou sú mu hlavne práce M. De Certeaua, podľa ktorého bežní ľudia nie sú pasívnymi objektmi, ale ako spotrebitelia, sú svojvoľní a kreatívne využívajú tovary, popkultúru a priestory podľa vlastných návrhov a na základe vlastných potrieb. Aj samotný vidiek R. Doušek vníma cez viaceré vrstvy, na ktoré sa zameriaval v rôznych vývinových fázach politický režim v 50. – 80. rokoch 20. storočia (vidiek zaostalý, tradičný, ekologický, transformovaný, moderný). Význam týchto vrstiev spoluvytvárali obyvatelia vidieka ako aktívni tvorcovia reality. Autor skúmal, ako sa reprezentácie používali, strategicky implementovali a takticky uplatňovali na lokálnej úrovni, pričom mu ako základ slúžilo štúdium dokumentov vytvorených samotnými miestnymi reprezentantmi.

Použité metódy

Spoločnou črtou všetkých kapitol je aj to, že všetky čerpajú takmer výlučne z iných zdrojov než klasických „živých“ etnografických metód, teda informácií získaných formou interview či cez spomienkové rozprávania. Hlavnými zdrojmi informácií sú archívne a kronikárske záznamy, doplnené ďalšími písanými a mediálnymi zdrojmi, ktoré sú zarámčované dobovými politickými usmerneniami legislatívou a to všetko je kvalitne ukotvené v historiografii a antropologických konceptoch. V úvode, aj v kapitole 5 autor uvádza, že v rámci viacročného výskumného projektu preštudoval 75 zväzkov kroník z 56 lokalít zastupujúcich rôzne geografické a sociálne prostredie. Observačné metódy sú v prípade minulosti možné len z audiovizuálnej dokumentácie, čo autor v kapitole 1 čiastočne využil a funkčne využíva aj fotografické ilustrácie.

Originalita práce

Je pozoruhodné, aké originálne témy a v akej bohatej pestrosti informácií sa mu z týchto prameňov podarilo ucelene a presvedčivo interpretovať. Hneď v prvej kapitole zaujímavým spôsobom ukázal ako sa vytváral obraz socialistického vidieka v rôznych dimenziách. Druhá kapitola – o návštevách Prahy -

je z môjho pohľadu absolútne originálna tematicky aj analyticky. Kapitoly 3 a 4 a sú zamerané na štúdium rituálov – oslavy 1. mája v Československu. V 50. – 70. rokoch 21. storočia a druhá na sviatok vynájdenny na pozadí tradičných jarných rituálov Otváranie studienok. Obe kapitoly sledujú skúmaný rituál z viacerých aspektov – ako nástroj politickej moci a propagandy a zároveň ako lokálno-komunitnú udalosť s autentickým prežívaním miestnych obyvateľov – práve tento pohľad je dôležitý pre pochopenie úspešnosti implementovaného sviatku. Politické rituály mali vždy minimálne dve roviny – politickú a komunitnú, pričom k legitimizácii rituálov prispievala aj tradícia, história, ekológia, možnosť seba prezentácie a zvýšenia reputácie. 5. kapitola špecifickým spôsobom reflektuje problematiku konzumu za socializmu, oblasti, ktorej sa pripisuje veľký podiel na páde komunistického režimu v Československu. Konzum je tu interpretovaný prostredníctvom záznamov o zvyšovaní/stagnácii životnej úrovne v obecných kronikách. Oceňujem, že v kapitole 5 pripomenul aj na jedinečnosť československého kronikárstva od roku 1920 pretrvávajúcu aj po rozdelení Čsl. republiky. Obecní kronikári boli metodicky usmerňovaní po obsahovej a počas socializmu aj ideologickej stránke. Autor upozorňuje aj na možné individuálne skreslenia údajov zo strany kronikárov, ich tendenciu porovnávať zaznamenávanú dobu s minulosťou pred rokom 1948.

Pripomienky

Na druhej strane je nutné poznamenať, že použité metódy sú aj obmedzením výskumu. Zatiaľ žijeme v dobe, keď je možné využiť pre rekonštrukciu minulosti spomienky pamätníkov na skúmanú dobu, ich hodnotenia, postoje, autentické prežívania dobových udalostí, čo sú informácie časovo limitované, preto by bolo vhodné ich do výskumu viac zakomponovať a triangulovať s inými zdrojmi. Autor si uvedomuje limity použitých zdrojov, napriek tomu v predložených štúdiách tento typ informácií nájdeme len okrajovo. Pravdepodobne je typom výskumníka, ktorý sa cíti komfortnejšie v kabinetnom výskumnom prostredí.

Aj keď podľa názvu habilitačnej práce je objektom výskumu česká dedina, dve z piatich kapitol (1., 3.) nesú v názve Československo, teda by som očakávala presah aj za hranicu Moravy. V skutočnosti pracuje výlučne s českým a moravským materiálom a kontextom, so Slovenskom dosiaľ nekomparuje ani tie témy, ktoré sú na oboch stranách spracované (mám na mysli najmä kapitolu 3, aj keď slovenská „dvojička“ je z mestského prostredia, fázy vývinu prvomájových osláv sú porovnateľné). Možno inšpirácia pre budúcnosť.

Využitie výskumu

Aj v rámci českého prostredia je úsilie o komplexnejšie uchopenie geografických a sociálnych rozdielností ukryté pod značnou mierou abstrakcie. Text je napísaný na vysokej akademickej úrovni. Túto habilitačnú prácu si viem predstaviť v podobe publikácie, nielen ako zlepenec štúdií, ale upravenú do monografickej podoby a miestami prerozprávanú menej akademickým jazykom, aby bola zrozumiteľnejšia verejnosti a širšiemu spektru študentov. Určite by zaujala tých, ktorí socializmus nenávidia, ako aj tých, ktorí ho v spomienkach vebia.

Dotazy oponenta k obhajobe habilitačnej práce

1. Vnimate rozdiely medzi českým a slovenským výskumom vidieka v ére socializmu z hľadiska ideologickej interpretácie zo strany výskumníkov (napr. Praha - Brno - Bratislava) a z hľadiska rôznej miery industrializácie Čiech a Slovenska?
2. Aké ďalšie potenciálne výskumné témy vygenerovali kroniky, archívy a ďalšie pamäťové zdroje, ktoré ste v rámci výskumu preštudovali? Resp. Aké ďalšie témy ste spracovali mimo predloženej habilitačnej práce?

Do diskusie: Autorovi dávam do pozornosti výskumy socializmu v SAV vedené M. Vrzgulovou, prebiehajúce aj v súčasnosti, či jedinečnú publikáciu Z. Denkovej (2023) *Ikony socializmu?: Každodenný život baníkov v Banskej Štiavnici medzi rokmi 1948 – 1989*.

Závěr

Habilitační práce PhDr. Romana Douška, Ph.D., *Česká vesnice v období socializmu splňuje* požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru etnologie.

V Bratislave, dne 7. 4. 2026